

ACTA HISTORIAE  
MEDICINAE  
STOMATOLOGIAE  
PHARMACIAE  
MEDICINAE  
VETERINARIAE

GODIŠNJE SE ŠTAMPAJU DVE SVESKE ČASOPISA.

PRVA SVESKA

1961, I, 1, 1—192

ŠTAMPANA JE 1961. GODINE.

Erich ROSENZWEIG

ŽENE—STARODREVNE POROĐAJNE POMAGAČICE (BABICE,  
PRIMALJE), PRVI IZVOĐAČI TRBUŠNOG „CARSKOG” REZA\*

Poznato je da je porodništvo, pomaganje ženi pri rađanju, bilo u rukama starijih žena — porođajnih pomagačica. Žene su se obraćale za pomoć u porođajima, zbog prirodnog ljudskog stida, i ranije, i kasnije uz pojavu civilizacije, samo ženama i to onima koje su imale neko vlastito porođajno iskustvo, pa su i potrebne operacijske zahvate vršile žene, čak i trbušni rez.

Kasnije, u neprirodnim slučajevima teškog rađanja, koje žene primanje nisu same mogle završiti, pozivale su u pomoć muškarce, koji u normalnim okolnostima nisu bili pripuštani ženi u rađanju. U nužnom slučaju su pozivani oni koji su se bavili stočarstvom, pa su, pomažući životinjama pri porođaju, imali izvjesna iskustva u tom poslu.

Gdjekada su pozivani za slučaj velike nužde empiričari s nekim liječničkim ev. kirurškim znanjem, ali su oni najčešće savjetovali u tim prilikama da se žene i porođaj u takvim teškim situacijama prepuste prirodnom toku. Tako su rodilje često bile prepuštene prirodi i smrti, a vrlo rijetko su primjenjivani operacijski zahvati, kao što je to otvaranje trbuha za oslobađanje ploda iz njega.

Otvaranje trbuha rezom je najstarija trbušna operacija, vršena i dobro poznata i kod starih naroda, pa i onih koji su bili na niskom kulturnom stupnju. Ti su zahvati primjenjivani i na već umirujućoj ili umrloj rodilji, za spas djeteta.

Poznata je legenda iz klasične Grčke o rođenju Dionisa i Asklepija (Eskulapa), koje je otac Apolon izrezao iz utrobe umiruće Koronis.

Po egipatskoj mitologiji bio je i Thyphon izrezan iz majke i to postraničnim trbušnim rezom.

Plinije Stariji navodi kao „izrezane”: Cezara (ne onog Caja Julija), pa čuvenog Hanibalovog vojskovođu Scipiona Afričkog (koji je zauzeo Kartagu), te ih naziva „caesones”, „caesares”, „a caeso matris utero nuncupati sunt”, tj. onima koji su izrezani iz utrobe majke.

Tribonijan, Justinijanov zakonodavac, sabrao je najstarije postojeće zakone istočnjačkih naroda Egipćana, Indusa Jevreja u zajedničku skupinu (Pandecta, 6 str.) Tu je bio i „Kraljevski zakon o pokapanju umrlih” — „Lex regia de inferendo mortua” koji po legendi potiče od vremena Romulusova naslijednika kralja Nume Pompilija (715—673 god. st. ere). Kako je Romulus živio mnogo prije (oko 1200 god.) Justinijana (527 god.), smatra se da je to najstariji temeljni zakon, koji je postojao mnogo

\* Rad je saopšten na sastanku u Ginekološko-akušerskoj klinici Medicinskog fakulteta u Zagrebu 4. VI 1982. god.

prije Rimskog imperija, i bio preteča zakona za operaciju koja je tek kasnije u 17. st. dobila naziv „carski rez“ — *sectio caesarea*, *caesartomia*.

„Lex regia“ nam u originalu nije točno poznat. U „Digestama“ (533. god. u Marcellusovom: Lib. XXVIII/—XI. 8/2), tj. u „Corpus iuris civilis“ glasi:

„Negat lex regia mulierem quae pregnans morta sit humari antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit spem animantis cum gravida peremisse videtur“ („Zabranjuje se da se umrla trudnica ukopa prije negoli se plod iz nje izreže jer bi se u protivnom oduzela nada za življenje tog njenog bića“).

Porodaj trbušnim rezom su inače tada vršili muškarci samo na životinjama usmrćenim radi žrtvovanja ili u lovu ubijenim životinjama, jer se zapazilo da plod može da preživi smrt majke. Vjerovalo se da bi tako moglo biti i kod smrti trudnih žena.

Oskudni su stariji izvori o porođajima, a pogotovu o operacijskim zahvatima u vezi sa porođajima. To je razumljivo, budući da u anticko doba pomoć u porođajstvu nije potpadala pod zdravstvenu znanost. I svećenici-lijeknici, od kojih imamo neke vrlo oskudne podatke, nisu dali osvrt o umijeću pri porođajima, koje su prepuštali ženskim osobama, što potvrđuju rijetke slikovne zabilježbe na nekim zidovima i stijenama u hramovima, gdje je uz roditelju babica i ponekad dadilje (slika br. 1).



Slika br. 1.

Smatra se da je uz „Lex regia“ postojala i pretpostavka za korisnost izvedbe trbušnog reza na živoj ženi — trudnici, kako se to u nuždi vjerojatno prigodice i činilo i to još i u prethistorijsko doba. U staro rimsko doba „žene pomagačice“ — babice, su nazivane „opstetrices“, „mulieres assistentes“, a od 1. st. „feminae medicae quae parturientibus opem

ferunt“ i „obstetricum nobilitas“, što odgovara nazivima još iz etruščanskog doba. Grci su ih naročito cijenili i nazivali „maiae“ i one naročito dobre i iskusne babice, „ariste maia“ pa i „iatrina“, „iatromaiai“. Naveli bi nekoliko imena poznatih primalja, koje su tada uživale dobar glas: Sotera obstetrix, Lais, Olympia Thebana, Calpe, Elephantis katkad zvana Philista obstetrix, pa Aspasia, Cleopatra (7—8. str.), Victoria Gynecia\*.

Mitologija i legenda nam govore o trbušnom rezu izvedenom u Indiji pri rođenju Indre, pa u Iranu o rođenju Rustama.

U Rusiji se spominje prema bajci „izrezani“ veliki heroj i jedan od glavnih junaka i ratnika 12 st., Dobrinja Nikitić.

Spominju se Mac Duff iz Škotske (prema Šekspiru), zatim islandski junak Völsunger, Hoyer i junakinja djevica Ulfrun, svi „izrezani“ trbušnim rezom. Prema odredbi Islandskog biskupa Sigurdsona 1345. god. umrloj ženi trudnici prije nego se ukopa na groblju, dijete mora da izreže, kako je navedeno u „Diplomatorium Islandicum“.

Držeći se dosada koliko je bilo potrebno navoda E. Haberlinga, prikazujemo prema „Monumenta Germaniae“ stare priče iz 10. st. o rođenju blaženog Gebharda, grofa od Bregenza, „izrezanog“ 949. god., koji je kasnije od 980. god. bio biskup od Konstanza, kao i rođenju Burckharda, grofa od Linsgowa, opata St. Galena, „izrezanog“ 959. god., sa kasnijim nadimkom „ingenitus“. Majka blaženog Gebharda, kako je osjećala da zbog bolesti neće iznijeti dijete, zamolila je rodbinu da joj, čim izdahne, utrobu rezom otvore i dijete izvadè, i da ga odmah metnu u utrobu svježe zaklane svinje i da ga brižno čuvaju. Svježe zaklana svinja je pružala nedonošenom plodu potrebnu jednomjernu toplotu i u njoj bi nedonošče ostajalo i bilo čuvano po više tjedana. Kada je krepkim glasom plača dokazao da je sazreo, bilo je vrijeme da „izreznik“, „nonnatus“, „ingenitus“ bude kršten.

Iz 12. st. je poznato ime vojskovođe grofa Hoyera von Mansfelda „nonnatusa“.

Prema navodima G. Landaua, neki je grof još 1400. god. porođen, pošto mu je majka u trudnoći umrla, otvaranjem utrobe. Dijete je stavljeno u utrobu svježe zaklane svinje, dok nije dozrelo.

Potsjećamo i na Ugarskog kralja Ljudevita II, koji je pao na Mohačkom polju u ratu sa sultanom Sulejmanom, koji je također saznao uz pomoć „animalne toplote“.

U Gvatemali je od vajkada običaj u narodu Indijanaca, da prevremeno rođena i slabašna novorođenčad bivaju spašavana na taj način da budu danima grijana na trbusima najdebljih žena.

U mjestu Portello u Kataloniji bio je sin siromašnih roditelja Ramon, kasnije sv. Raimund, izrezan iz svoje mrtve majke.

Također je i jedinac engleskog kralja Henrika VIII, Eduard VI, izrezan iz majke, Henrikove treće žene Jane Seymour, koja je upravo pri njegovom rađanju izdahnula.

Niccolo Sfondratto, kasniji papa Grgur XIV, rođen je 1535. god. u Milanu kao nedonošeno, sedammesječno dijete, izrezano iz majke.

\* Usput bi naveli da je majka Sokrata bila primalja i spisateljica i da je sačuvana njezina knjiga sa grčkim tekstom namjenjena i babicama na upotrebu („to maiotikon“).

U Francuskoj su primalje (sages-femmes) već prije izvođenja carskog reza na živoj ženi gdjekada prepuštale operacijski zahvat kirurzi-  
ma. Carica Marija Ana, žena cara Ferdinanda III, rano je i naglo umrla, te joj je iz utrobe „izrezano“ živo žensko dijete, koje je uskoro preminulo.

Vrlo je čudno da se o izvođenju carskog reza iz toga, i iz kasnijeg vremena malo i oskudno ponešto piše. To je tim čudnije što se zna da se radilo i o značajnim cesarotomisanim osobama, kao što je Andrea Doria, kasnije znameniti talijanski admiral i državnik (rođen 1468, umro 1560. god.), pa Richard V Würtemberški i Ulrich vojvoda od Elzasa (rođen 1487, umro 1550. god.).

Neobično je također da se za trbušni rez jednostavno kaže „otvori se trbuh“, ili se samo spominje „izrezano“ ili „oslobođeno“ čedo iz majke, bez imena operatora.

Znamo da strana uzrečica, koja se odnosi na porođaje i ginekologiju uopće, isključuje muškarce iz porodništva „Haec quid viros dedecet“, i da mi ništa ne znamo ni o ev. takvim muškim kirurzima, ni o ženama, koje su to radile. Unatoč opsežnom proučavanju nije se dao ustanoviti podatak tko je i kada izvršio prvi takav trbušni rez. Ako znamo stvarnost, da je još i u zadnjim stoljećima srednjeg vijeka porodništvo bilo isključivo u rukama žena — porođajnih pomagačica, onda će nam biti jasno, s obzirom da nije navedeno ime nijednog muškarca operatora trbušnog reza, da je u svim slučajevima bila izvoditeljica žena. To je u starije doba izvodila smjela primalja, kada se ukazala nužda i hitnost „in necessitate“, „in manifesto periculo“, u očitoj opasnosti, kako na živoj, tako i na upravo umrloj trudnici-rodilji. Izučene primalje iz Italije — „medichesse“, gdje je oko 13. st. postojalo Salernitansko učilište (slavna Trotula i njena škola), bile su sigurno upućene i u izvođenje krupnih porodničarskih operacijskih zahvata, kao primalje Abella, Constanza, Calenda i dr. Možda je to znanje stizalo i do nas. Spisima „Trotulae curandarum aegritudinum muliebrium ante, in et post partum“, bile su primalje obučavane, uz druge operativne zahvate, i za trbušni rez. Tu nije bilo za primalju nikakvog rizika, a bilo je prilike za ev. spas čeda.

Na našem području odavno postoje „pupkorezne žene“, „pupčane babe“, koje se profesijski bave time da pomažu pri porođaju. U matičnim knjigama spominju se „babice“, koje su upisane kao pomagačice pri porođajima kao „obstetrix“, iako moramo navesti da nemamo pozitivnih podataka niti tačno navedenih imena tih „babica“, prisutnih operacijama trbušnog reza.

Kraj Solina (Split) u Vranjicu, nađen je nadgrobni spomenik rimske primalje Elije Sotere, star oko 2 000 god. (slika br. 2). To je zvanje bez sumnje postojalo i u hrvatskim srednjovekovnim krajevima i gradovima. Tako se npr. u Zagrebu spominje 1444. god. primalja Elizabeta, obstetrix, s nadimkom Škrobotica, a 1455. god. primalja Kuša—Kussa obstetrix. Kod nas je (takođe po navodima Grmek) u Zagrebu 8. XI 1787. god. žena Marijana Zajec „iznenada u porodu preminula pa je gradska babica izvela carski rez na mrtvoj ženi i uspjela izvaditi još živo dijete, ali je ono ipak naskoro umrlo“. U to vrijeme bile su u Zagrebu još babice poznate primalje: Ana Klemenchich, obstetrix i Katarina Schreier,

primalja, te Barica Kabalini, ispitana primalja. „O radu tih naših davnih primalja imamo vrlo malo podataka, jer su to sve bile nepismene, neuke žene, koje su svoje zvanje vršile na temelju narodnog iskustva, prenese-  
nog predajom“ (Grmek).

Prvi carski rez poznat kod nas izvršen je na živoj ženi u Osijeku 26. XII 1694. god. (Utvič—Šterijev), ali nema detaljnijih podataka, tko ga je izveo.



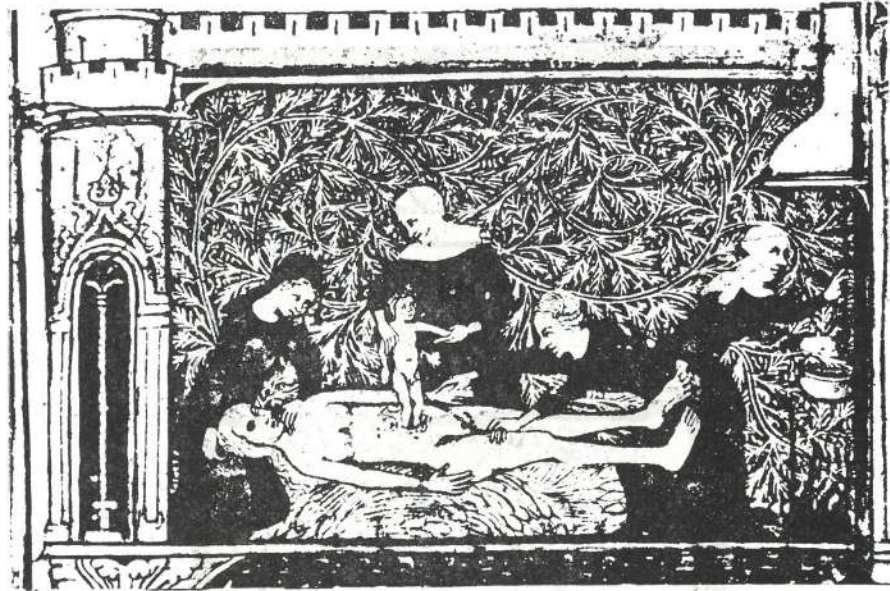
Nadgrobni spomenik primalje Elije Sotere, nađen u Vranjicu kraj Solina, najstariji spomenik primalje na ovom području.

Slika br. 2. Nadgrobni spomenik primalje iz rimskog doba Elije Sotere, nađen u Vranjicu kraj Solina, star oko 2 000 godina.

Iz Njemačke najstariji podatak potječe iz 13. st. Tu postoji obavijest u „Gesta Richeri“:

Bogati čovjek iz Švabenlanda bio je dugo vremena bez potomstva. Kada mu je žena zatrudnjela, posli su na zavjetovanje prema grobu sv. Elizabete u Marburgu. Usput spopadnu ženu porođajni bolovi i još teško stignu do nekog hospiala u nekom manjem mestu. Pošto je žena izdahnula, primalje zatraže dozvolu od muža da joj smiju tijelo otvoriti, kako bi mogle ev. dijete spasiti. Glavna primalja otvori oštirim nožem tijelo i izvuče iz njega zdravo muško dijete. Zatim zatvori šavima ranu i žene obežu njeno „umrlo“ tijelo povojima, polože je na nosila i odnesu u crkvu. Dva dana kasnije žena se probudila iz svoje obamrlosti i prividne smrti.

Od važnosti nam je konstatacija da su tada u 13. st. primalje već obavljale i teže porođaje. Kada više nije bilo pomoći i spasa za život roditelje, ostale bi u blizini žene, da bi odmah, čim žena izdahne, pokušale spasiti dijete operativnim zahvatom. To je spadalo svakako u njihovo profesijsko zaduženje.



Slika br. 3. Carski rez na umrloj ženi izvode primalje. Francuska minijatura iz XIV st. (Nacionalna biblioteka, Paris).

Crkva i svi crkveni zakonodavci, koncili i sinode srednjeg vijeka: Lyon 1244. god., Köln 1280. god., Sinod u Trieru 1310. god., su tražili da u nuždi sam svećenik oprezno predloži umirujućoj roditelji da bi joj se izvršio trbušni rez. Takvi crkveni zaključci su se protezali na svećenike i u našim pokrajinama da prisustvuje takvim zahvatima koje bi izvodio neki osposobljeni operator (ili babica?). Čim trudna žena umre, pri sigurno utvrđenoj smrti žene, trbušnim rezom bi trebalo izvaditi dijete iz majčine utrobe od strane primalje. Sinod u Parizu 1557. god., kao i u Sensu 1524. god., potvrđuju svaki puta ponovno ritualnu dužnost za primalje, da se djeca iz umrlih trudnica trbušnim rezom oslobode (Cangiamila). Već od 1280. god. Koncil u Kölnu upozorava primalje da ženi pri izvođenju trbušnog reza, treba staviti u usta otvarač među zube, dokle god se rezanje ne dovrši, kako bi dijete još dobilo potreban zrak preko majčinih usta „ut volunt mulieres“ (Guy de Chauliac). . . „istud negotium exercetur per mulieres . . .“ To isto preporuča još i u 14. st. na temelju spomenutog Kölnskog koncila liječnik Bernhard de Gordon, da se „surculo impacto inter dentes“ — otvarač stavio u usta među zube. To traži u svojem udžbeniku kirurgije iz 1363. god. Guy de Chauliac, u kojem

opisuje tehniku izvedbe uzdužnog trbušnog reza na lijevoj strani trbuha, gdje ima više mjesta „budući da je na lijevoj strani jetra“.



Slika br. 4.

Kada su se kasnije u kasnom srednjem vijeku počele pored crkvenih stvarati dalje odredbe i za dobrobit ljudi i njihovo zdravlje brinule gradske uprave, određivane su dužnosti zdravstvenog osoblja ostavljena je primaljama sloboda u samostalnom djelovanju u porodništvu. Primalje su ostale zadužene za rad u svome pozivu kao „porođajne pomoćnice“ i liječnice, pa su prema Rösslinovom udžbeniku za primalje, svakako određivale slučajeve za izvođenje carskog reza.

Kao najstariji propis poznat je u Njemačkoj „Regensburški propis“ iz 1452. god. koji se odnosi na primalje. Zatim „Primaljski propis“ iz Frankfurta na Majni iz 1573. god. sastavljen od Adama Lonicerusa, a 1850. god. od vojvode Ludwiga von Würetmberga, koji su zabranjivali svaki rad kod porodilja raznim muškim nezalicama i šarlatanima pod prijetnjama visokih kazni, a za pomoć roditeljama određivali primalje i spretnne žene (Siebold, 130).

Još i u drugoj polovici 16. st., kada primaljama trbušni rez više nije bio dozvoljen kao apsolutno službeno zaduženje, i kada je bio u većim gradovima postavljen i poneki posebni liječnik-ranarnik, ostavljeno je primaljama dalje u dužnosti, da izvode trbušni rez u slučajevima nužde i hitnosti, ako kirurg nije bio pristupačan ili bio spriječen da dođe u pomoć. Osobito u doba pojave kuge su t.zv. „kužne primalje“ vršile često carski rez na oboljelim trudnicama, ne tražeći ničiju pomoć ni odobrenje. Od ove teške i opake bolesti naročito je mnogo trudnih žena oboljevalo. Općenito je prevladavalo mišljenje pučanstva, a jednako tako i kod samih primalja, da je carski rez operacija, koja spada za

dugo vremena još samo u domenu žena. Pri šivenju prednje trbušne stijenke, primalje su posve točno rubove rezane rane adaptirale, pa je originalni šav bio činjen uz pomoć više kliješta kukca rogača.

U doba kada su kirurzi počeli izvoditi carski rez, postojala je kod primalja već uvriježena i mnogo starija i bolja tradicija operacijskog znanja i spretnosti, kao i bolje iskustvo. U kasnije vrijeme primalje su se služile sve više suvremenijim pomagalicama i koristile odgovarajuću operativnu tehniku (Bourgeois, La Chappelle). U Njemačkoj je pretežni dio žena zbog sramežljivosti radije umirao, nego da bi dao od muških liječnika izvesti neku ginekološku operaciju na svome tijelu (Fabricius Hildanus iz Hildena na Rajni, 1641. god.)

U stoljećima, sve do početka novoga vijeka, bila je za trbušni rez izrađena vrlo temeljna metoda, koju su primalje stručno prenašale od koljena na koljeno i koja je od naročito sposobnih i obdarenih te smjelih žena bila sve brižljivije usavršavana. Stari spisi i objave srednjovjekovnih liječnika nam samo oskudno i dosta nejasno daju na znanje kako je izvođen carski rez. U „Primaljskom Würtemberškom kodeksu“ iz 1480. god. u Crkvenom redu mjesto Crailsheima u Njemačkoj, nađeni su točni opisi za izvođenje carskog reza, kako su ga tamošnje primalje trebale da točno vrše. Latinski originalno pisani tekst tog pronađenog dokumenta, za mudre iiskusne žene — „feminae sapientes“ — „feminae vividae“, u slobodnom prijevodu glasi:

„...i mnoge majke mole u stanju umiranja, ili ako osjećaju da će skoro morati umrijeti da bi im se oslobodilo dijete izrezivanjem. I u takvom slučaju mora spretna primalja urezati jednu stranu, ali ne desnu, jer kod muškarca leži srce lijevo, kod žena pak na desno. Treba započeti na donjem dijelu u području stidne kosti i preko širine dlana urezati i sa lijevom rukom, koja da je nauljena, neka primalja pažljivo utrobu odgurne, a bolesnicu da dade položiti na leđa tako, da joj glava leži razmjerno nisko da može da dohvati maternicu. Tada treba ženu, pošto je maternica već otvorena, poleći na već otvorenu stranu žene, kako to dobro primalje znadu, i da oslobode dijete iz ovojnice. Žena pak, ukoliko nije mrtva, pa odaje još znakove života, treba biti ponovno položena na leđa i to oprezno i ranu treba opskrbiti sa tri ili sa četiri šava pomoću igle i svilene niti ili nekom drugom vrstom niti. Na to dođe pokrov melemom od tri jajeta i čvrste konoplje, kojoj se, ako ju je moguće imati, pridodaje prašak armenske zemlje (bolus armenicus). Melem se zaveže na ranu i ženi dade gutljaj najboljeg vina. Ukoliko bi to majka preživjela i dođe do svijesti, treba joj dati napitak od korijena velikog švarcvurca (scorzonera hispanica) i u vinu kuhanoga galbanuma. I Božjom voljom i pomoći, će ozdraviti“.

Ovime je za primalje dat točan prikaz potrebnog postupka pri vršenju carskog reza, koji zahtjeva veliko znanje i iskustvo. Opisuju se sve mjere opreza, da bi se što je manje moguće ulazilo nauljenim rukama u tijelo otvorene žene. Poslije otvorenja lijeve strane trbušnog pokrova, roditelja se polaže na leđa i sa nisko položenom glavom. Kad joj se zatim pod križa podmetne neki jastuk, tada se maternica može bolje izdići iz trbušnog reznog otvora, pa ju se lako može i otvoriti. Poslije toga asistirajuće žene vrlo oprezno otvorenu roditelju naenu na reznu stranu — pa na taj način i dijete pada na ovu stranu i bilo ga je lako doseći i izvući i nije bilo potrebno da se za to ulazi duboko u tijelo žene. Na taj je način bilo lako dijete osloboditi iz majčine utrobe, a uz naimanje moguće dodirivanje rane. Postupak posle vađenja djeteta bio je takav, kako ga je u ono doba i svaki kirurg vršio: sašio je i obvio ranu. Na taj je

način vrlo lako vjerovati da su žene uz takav postupak mogle preboljeti takav veliki trbušni operacijski zahvat. Ove upute, date primaljama za izvođenje carskog reza, predočuju jasno, da su ovi zahvati mogli biti vršeni ne samo na umrlim roditeljama, nego i na živoj ženi.

Agneza, kćerka vojvode Boleslava iz Liegnitza, porođena je 13. III 1265. god. carskim rezom. Iz nje je bio izrezan grof Eberhard. Po izrezanju djeteta majka je još davala upute i govorila kako da se s njim postupi a poslije toga je izdahnula.

I vojvoda Ulrich od Würtembergera je također carskim rezom izvađen iz žive majke 1487. god. Otac, grof Heinrich, bio je abnormalnog duševnog stanja. Trudnica je umrla tek deset dana poslije izvršenog carskog reza i rođenja djeteta.

Prema dosada navedenome je jasno da su, kako crkvene, tako i svjetovne vlasti, a također i liječnici kao učeni pisci, tražili izvođenje trbušnoga carskog reza od strane primalja. Kao dokaz da su primalje u svojoj praksi vršile trbušni rez, može se navesti akt što ga je u frankfurtskom Gradskom arhivu otkrio Oswald Feis. Radi se o pismu, koje je bilo upravljeno 1411. god. Magistratu grada Frankfurta na Majni.

Građanin Jos von Pern moli da bi se staru i radi senilne demencije zatvorenu primalju Majku Gütgen, oslobodilo zbog naročitih njenih zasluga, koje je učinila raznim ženama toga grada, kako bi starica mogla svoje zadnje dane života još dočekati u svojoj kući i na slobodi. Kao najveću zaslugu taj čovek navodi, da je „ona ovdje u Frankfurtu, a i drugdje još, 7 djece izrezala trbušnim rezom i oslobodila ih i da je svih 7 dobilo sveto krštenje, i da bi inače, od drugih osoba, sva djeca bila osuđena na propast“.

Svojom je, dakle, dugogodišnjom praksom, primalji Gütgen 7 puta potpuno uspjelo da postigne cilj. Prema tome se dade zaključiti da je primalja Gütgen vjerojatno i mnogo češće puta izvodila carski rez, ali tih 7 puta sa punim i sretnim uspjehom. Ovim dobijamo ponovno potvrdu da su primalje stoljećima ovaj trbušni zahvat izvodile u nužnim situacijama, ne samo na mrtvim, odnosno odumrlim ženama roditeljama, nego i na živim, i da su ga smjelo i velikom brigom za majku i dijete vršili.

Smatramo da je ipak potrebno navesti zašto je u novije doba, relativno prilično rano, bio taj tako potrebiti operacijski zahvat oduzet iz ruku žene pa onda uskoro i zabranjen. Prvi je razlog da je od početka 16. st. posve pomalo liječnik, odnosno kirurg, bio ponukan da obraća pažnju i samom porođištvu, pa da su, jasno, patološke situacije i loša zbivanja na tom području upravo pobudile i posebno zanimanje kirurga, te mu pružale mogućnost da svoju kiruršku izobrazdu uprave tim neobičnim zgodama i slučajnostima. Posve je sigurno da mnoge primalje baš nisu naročito rado vršile sa oduševljenjem krvave zahvate i carski trbušni rez, i da su, kad je to bilo moguće, rado prizivali mušku pomoć. Tu je dakle muškarac uskočio i malo po malo i sve jače i više istiskivao ženu u tom porođajskom operacijskom poslu, dok konačno nije ženi ovaj zadatak u porođajnom djelovanju bio oduzet. Pošlo se tako daleko, da se svaka objava o uspješcu i dobrom ishodu izvršenog carskog reza prije 16. st. počela smatrati najvjerojatnom pretjeranom i neistinitom pričom. Drugi još jači i snažniji razlog, da je iz ruku primalja otpalo izvo-

denje trbušnog reza, bio je taj, da su se i samo mišljenje i stručni pogledi o indikacijama za vršenje te operacije znatno izmijenili. Dok je katolička crkva tražila da se u svakom slučaju vrši takav zahvat u svrhu spasavanja dječje duše, to je ponegdje iz pogleda traženja evangeličke crkve bilo zauzeto stajalište, da i još nerođeno dijete, i bez krštenja može da uđe u vječito blaženstvo. I time je još više oslabio veliki vjerski poticaj za operaciju trbušnog reza. K tome je, kao razlog, pridošlo još pitanje one sve veće nesigurnosti pa i kolebanje, koje je nastalo u mišljenjima samih diskutirajućih liječnika, u pogledu pravog vremena da se poduzme taj nužni zahvat. Osim svega, u katoličkim zemljama, suprotno prvotnim odredbama kršćanske formulacije, došlo je do zahtijeva, da se trbušni rez izvede tek kad je već sigurno ustanovljena smrt majke.

Kako su se najprije svi ustručavali da trbušni rez vrše kod žene koja se nalazila u još moribundnom stanju i uz dosta jake porođajne bolne trudove, to se smatralo da je zbog tih iscrpljujućih dugotrajnih bolova i ev. prateće bolesti, žena već toliko oslabljena da bi je sada još, ukoliko je već umiruća, a nije još umrla, operacijom posve sigurno ubilo. Stoga se zahvat odlagao za sve kasnije vrijeme, pa i za cijele dane, te kasnom operacijom obično dobivalo mrtvo čedo. Neki su liječnici postali vrlo oštri protivnici trbušnog reza iz principa, a drugi su sve više padali u dvojbu, da li takav zahvat uopće ima nekog smisla i svrhe. Time je i nastala sumnja u valjanost carskog reza, uslijed tih nezadovoljavajućih uspjeha i dvojba, što je dovelo do toga, da su sve prijašnje obavijesti o sretno dovršenim operacijskim zahvatima i uspjesima, bile ocijenjene također kao problematične, vrlo nevjerodostojne i neistinite. Tako su primalje naprama nadirućim kirurzima izgubile svoj dotadašnji stečeni značaj i stečenu superiornost, a sve u razmjerno vrlo kratkom vremenu. Ali u nekim pokrajinama, u kojima je često bilo u nužnoj situaciji nemoguće dostići zatraženu pomoć, zadržala se primaljska praksa i vještina operacije carskog reza ipak duže vremena. Tu je i dalje postojala njihova zadaća, prenoseći svoje iskustvo i znanje od starijih na mlađe primalje. O tome postoji primjer u memoarima Paniške kirurške akademije:

*Gospođa Flandrin iz Bull-a 1723. god. bila je pozvana u malo mjesto Tours de Treme u Frajburškom kantonu u Švicarskoj, da bi kod 43-godišnje prvorođakinje Marguerite Francois prisustvovala i pomagala njenom porođaju. Primalja Flandrin je došavši roditelji i pregledavši je ustanovila da je glavica čeda već bila duboko ušla u zdjeliste i bila vidljiva u maloj zdjelici. Zdjelica je bila tako uska, da je glava već bila vrlo čvrsto uklještena. Na nikakav se način nije dala pomaknuti, koliko god se primalja trudila oko žene. Pozvala je stoga u pomoć mjesnog doktora Michela. Oboje su sad poduzimali sve što su mislili da će pomoći i što god se dalo za eventualni spas djeteta. Konačno su sedmog dana došli do uvjerenja, da još samo postoji spasonosni carski rez, ukoliko se želi bar spasiti život žene-roditelje. Na nalog liječnika „izvela je primalja sa tolikom spretnošću i stručnošću trbušni rez“, da je žena već poslije dva mjeseca mogla doktoru Michelu učiniti posjet iz zahvalnosti i da se osjećala potpuno zdrava i u redu.*

Tu imamo bezprijekorno svjedočanstvo da je još i u 18. st. bilo primalja koje su u još predaseptično doba mogle sa dobrim uspjehom nesmetano izvršiti carski rez.

Poslije toliko godina su od „pomagačica pri porođajima“ tj. od žena, najprije u Francuskoj, počeli muškarci preuzimati rad pri porođa-

jima. Jules Clement (1649—1729) bio je u Francuskoj prvi službeno prozvani „accoucheur“ 1711. god. Od hirurga postali su iza toga „chirurgien accoucheur“, a primalje „sages—femmes“ su se prozvale „accoucheuses“.

Retrospektivno se može utvrditi da povijest carskog reza siže vrlo daleko prije od vremena kada je izveden od švicarskog škopca svinja (štrojač, škopriguda — orhotomos) Jakoba Nufera iz Siegershausena u Thurgauu, na svojoj ženi na početku 17. st. carski rez, te da se glas o trbušnom rezu nalazi već daleko prije i da je (u Njemačkoj) također bio poznat kao stara i priznata, ustaljena praksa.

Za vrijeme srednjega vijeka sve do novoga vremena Katolička crkva je zadržala i favorizovala običaj da se izvede carski rez i da se tim zahvatom oslobode djeca, tako da se iz svih stoljeća nalazi po neka obavijest o „nonnatusima“.

Izvedba carskog reza u starije doba je bila isključivo u rukama i praksi primalja, koje su imale i radile po vlastitom iskustvu „ut volunt mulieres“ i koje se postizalo i temeljilo na tehničkoj izobrazbi, koja se prenosila od starijih na mlađe žene, iz generacije u generaciju.

#### LITERATURA:

- <sup>1</sup> Haberling E., *Aus der Frühgeschichte des Kaiserschnittes* (radnja je obilno korišćena i delimično prerađena u ovoj radnji). Med. Welt, Wien, 1936, 51. — <sup>2</sup> Grmek M. D., *O meštiji pupkoreznoj*. Biblioteka Kult. povj. društva Hrvatskih Zagoraca, Zagreb, 1958, 5, 16. — <sup>3</sup> Stanojević Vl., *Istorija medicine*. Medicinska knjiga, Beograd—Zagreb, 1953. — <sup>4</sup> Castiglioni A., *Storia della Medicina*. Unitas, Milano, 1927. — <sup>5</sup> Fasbender H., *Geschichte der Geburtshilfe*, Fischer, Jena, 1906. — <sup>6</sup> Rosenzweig E., *Operacije carskog reza na mrtvoj ženi zabilježene u zagrebačkim župama XVIII stoljeća*. Liječ. vjes., Zagreb, 1978, 100, 3. — <sup>7</sup> Šterijev K., Utvić Vl., *Najstariji carski rez u Slavoniji*. Jug. gin. obst., Zagreb, 1978, 18, 3—4, 31. — <sup>8</sup> Levens H. E., Sinz H., *Die künstliche Geburt*, Sandoz, Basel, 1970. — <sup>9</sup> Siebold V. C. J., *Geburtshilfe. Versuch einer Geschichte die Geburt*. Enslin, Berlin, 1839. — <sup>10</sup> *Velika sovjetska enciklopedija*, II izd., VI knj. Državni naučni izdavački zavod, Moskva, 1970, 427.

Erich ROSENZWEIG

#### WOMEN — THE ANCIENT „DELIVERY AID-MIDWIFE“, THE FIRST PERFORMERS OF THE ABDOMINAL CAESAREAN SECTION

Obstetrics or assistance at deliveries was almost entirely in the older women's hands. Quoted are the examples of human beings who were cut-out from mothers abdomen — called „caesares“ and also „nonnatus“ and „ingenitus“ and were not cutout by men. Men were not allowed admission to delivering women. „Women aids at deliveries“ although uneducated were practically very efficient for performing of necessary or urgently required abdominal section and child salvage. It was only at the beginning of the 16<sup>th</sup> century that physician surgeon slowly taking the operative procedure of abdominal section from women aids which those aids were performing with high technical skill (and their own experience) which they achieved by transfer of the skill from older to younger women and generation to generation.

(Rad je uredništvo primilo 20. VIII 1984. god.)